

Hagyomány és jövő: a tájfajták fenntartása, a helyi feldolgozás és értékesítés szerepe a klímaváltozáshoz való alkalmazkodásban és a fenntartható vidékfejlesztésben

Kajner Péter



Hagyományos lekvárfőzés és aszalás a szatmári szilva hazájában
Panyola, 2012. október 5.

A projekt az MNVH Elnökségének értékelése alapján a Nemzeti Vidékfejlesztési Program Irányító Hatósága jóváhagyásával valósult meg.

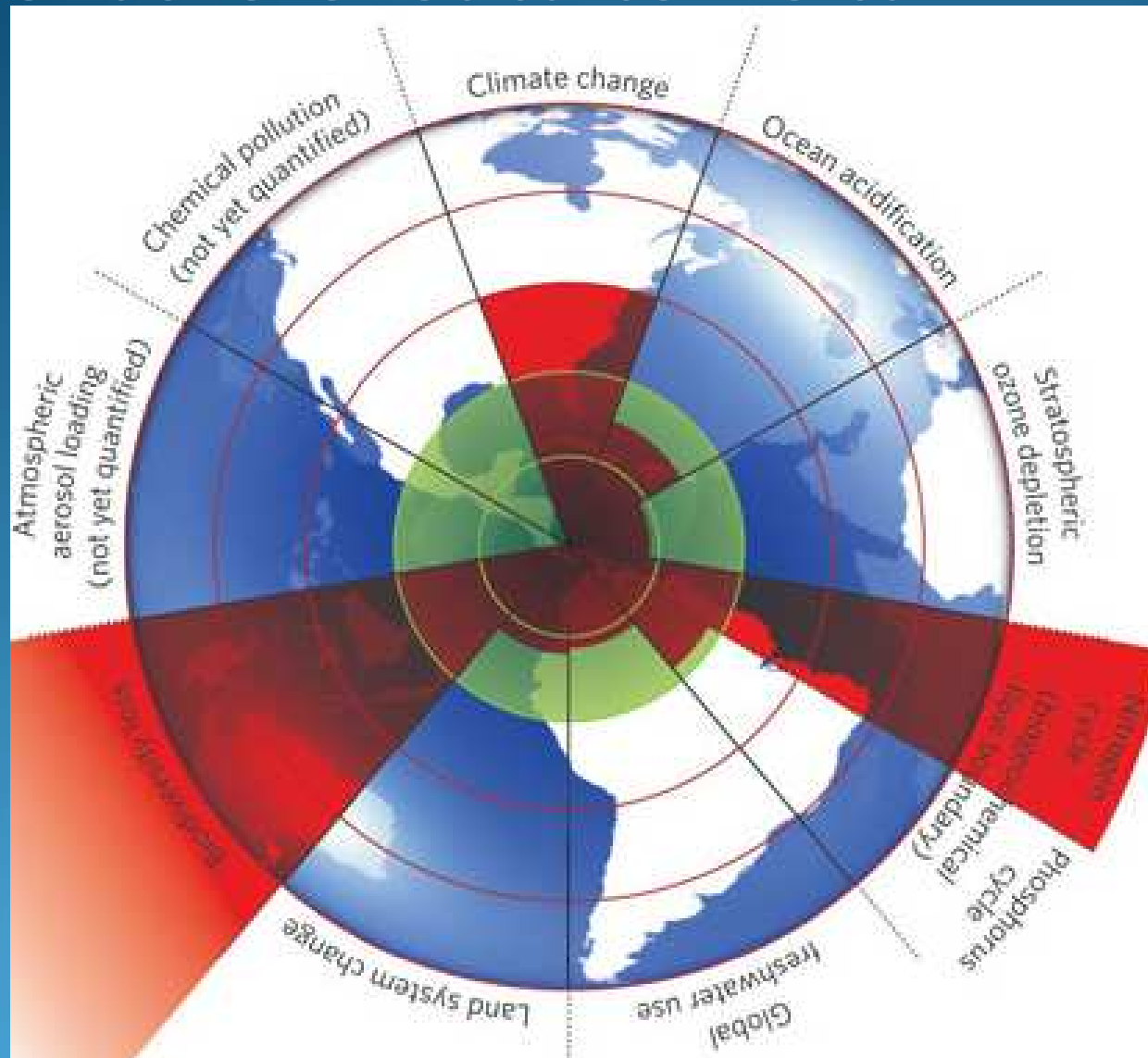


Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap:
a vidéki területekbe beruházó Európa



1. Túl a bolygó határain

A földi élet létét biztosító alapvető rendszereket túlterheltük

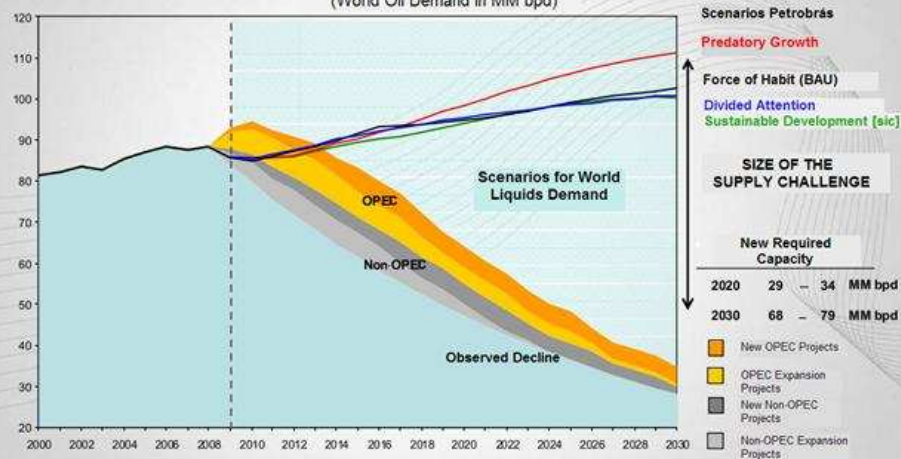


1. Biodiverzitás pusztítása
2. Nitrogén-körforgás felborítása
3. Éghajlatváltoz-(tat)ás

Forrás: Rockström, Johan et al.: A safe operating space for humanity. In: Nature. Vol. 461/24, September 2009.

NEW ANNOUNCED PRODUCTION IS YET TO MEET LONG TERM DEMAND

SCENARIOS FOR OIL DEMAND
(World Oil Demand in MM bpd)



The Predatory Growth Scenario stands out as the most challenging for long term supply. Although less challenging, Divided Attention and Sustainable Development [sic] shall also require considerable investment effort.

6

*Volumes estimated from data by GOST service and WoodMackenzie.



Olajcsúcs

- ebben az évtizedben
- vagy már el is hagytuk

Forrás: Források: UK Industry Taskforce on Peak Oil & Energy Security (ITPOES)

http://peakoiltaskforce.net/wp-content/uploads/2010/02/final-report-uk-itpoes_report_the-oil-crunch_feb20101.pdf

PetroBras: http://www2.petrobras.com.br/ri/pdf/usp_01-12-09.pdf

Fenntartható Fejlődés Egyetemközi Kutatócsoport, <http://ffek.hu>

Talajcsúcs

- A világ termőtalajainak 80%-a mérsékelten vagy jelentősen erodált
- Európában a talajpusztulás üteme 17-szerese a regenerálódásénak
- 60 éven belül elfogyhatnak talajaink
- Magyarországon víz- és szélrozió sújt 3,41 M ha-t, az évi talajveszteség 1,5 M tonna



A tökéletes vihar: hat irányzat az összeomlás felé tart

Matthew Stein: a 6 egyszerre zajló civilizáció
robbantó folyamat:

- az olajtermelési csúcs elérése;
- a megújulást már lehetetlenné tévő erdőirtás;
- a globális élelmiszerválság;
- népességnövekedés;
- a halállomány és az óceán összeomlása;
- a globális felmelegedés.

2. A HELYes gazdálkodás elvei

A helyi önellátásra törekvő rendszer főbb jellemzői 1.

A **környezet- és tájgazdálkodás** elvei alapján termel, így kevesebb kárt tesz saját erőforrásaiban (talaj, táj, vizek, élő környezet), javítja környezete állapotát

⇒ ha holnap is szeretnénk ott élni és gazdálkodni, ahol ma, élő környezetünket, a talajt amin állunk, **óvnunk kell**.

Kevesebb ipari eredetű alapanyagot használ (pl. műtrágya, vegyszerek stb.)

⇒ kevésbé érinti ezek **árának emelkedése**, nincs annyira rászorulva hitelekre vagy bonyolult adminisztrációval járó támogatásokra.

Olajjal, árammal működő gépek sora helyett inkább olyan megoldásokat keres, melyek a **természet energiáit hasznosítja**, illetve a helyben elérhető megújuló energiákat fenntartható módon hasznosítja

⇒ kevésbé érinti az eszközök, áram, az olaj és a gáz **áremelkedése** vagy az ellátás zavarai (pl. gázellátás kimaradása).

A helyi önellátásra törekvő rendszer főbb jellemzői 2.

Nagyobb mértékben épít a helyi közösség, gazdák, vállalkozók **együttműködésére**, szövetkezésére, kölcsönös szívességekre

⇒ a **szomszéddal együttműködni**, tőle kölcsönt vagy szívességet kérni, olcsóbb és eredményesebb lehet mint egy banktól hitelt vagy egy bürokratikus szervezettől támogatást kérni.

A termelés és kereskedelem nagyobb részét **gazdatársaival közösen** intézi

⇒ **nem kiszolgáltatott** az integrátornak, nagykereskedőnek.

Energiaellátásában növekvő mértékben hasznosítja a **helyi megújuló erőforrásokat** kisléptékű, egyszerű, környezetkímélő eszközök segítségével (pl. szélkerék, napkollektor , biomassza-fűtés)

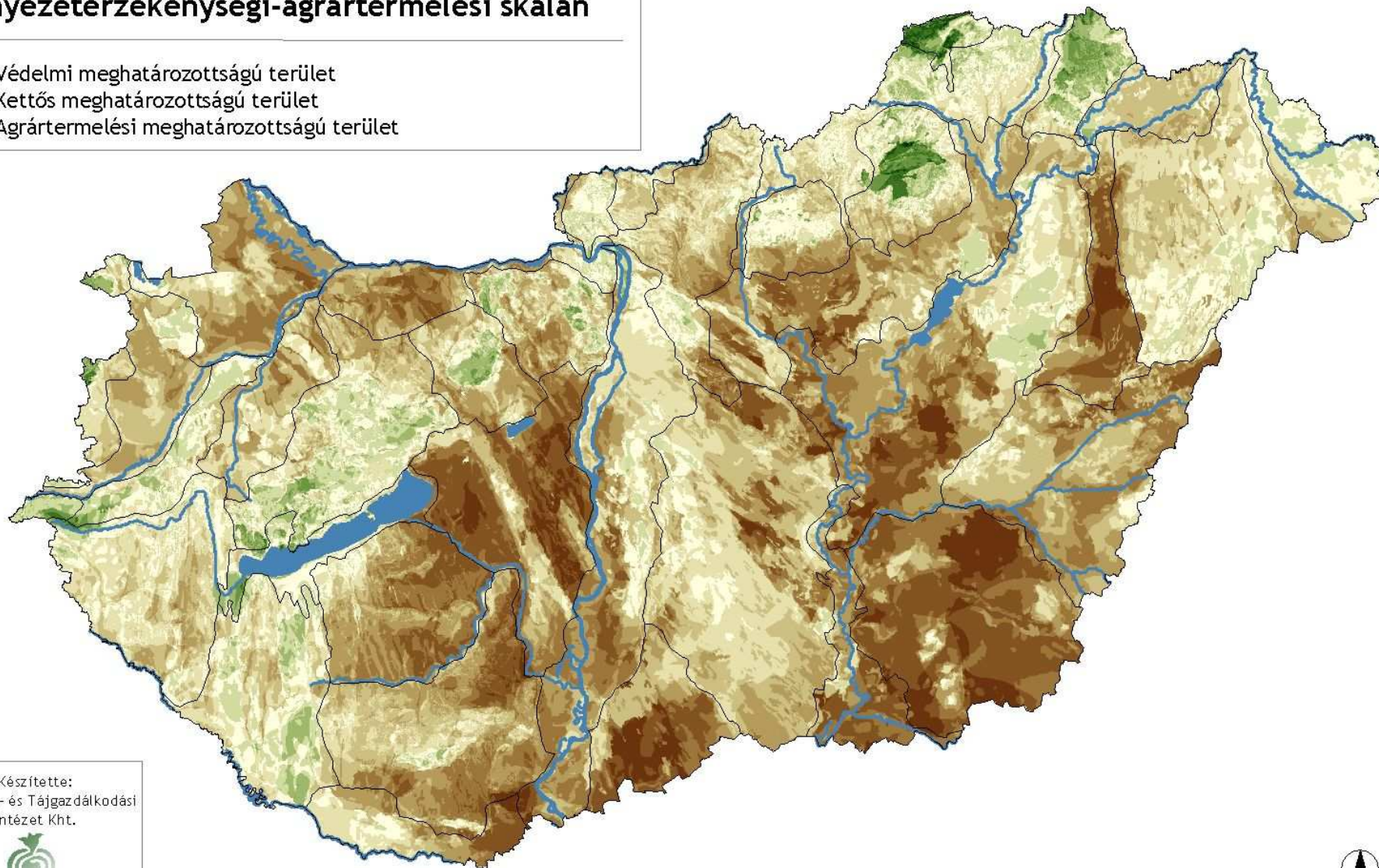
⇒ **függetleníti magát** az energiaárak drágulásától és az ellátási problémáktól.

A helyi önellátásra törekvő rendszer főbb jellemzői 3.

Több feldolgozott terméket tud eladni	⇒ a nyereség nagyobb része marad a termelőnél, előállítónál.
Egyedi termékeket is előállít, pl. régi, tájakra jellemző alapanyagokból készült élelmiszereket, kézi munkával gyártott különleges használati tárgyakat	⇒ a különleges termékek piaca új lehetőségeket nyit meg a kisebb előállító üzemeknek is, míg a tömegtermékek piacán a nagykereskedő diktál.
Törekszik arra, hogy az előállított termékek minél nagyobb részét helyben fogyasszák , használják	⇒ csökken a szállítási költség , állandó, biztos vevőkör alakulhat ki.
Többfajta terméket állít elő	⇒ kevésbé van kitéve az egyes termékpiacokon az árak ingadozásának.

Magyarország területének elhelyezkedése a környezetérzékenységi-agrártermelési skálán

- Védelmi meghatározottságú terület
- Kettős meghatározottságú terület
- Agrártermelési meghatározottságú terület



Készítette:
Környezet- és Tájgazdálkodási
Intézet Kht.



Gödöllő, 2004.





Tájbolt

paradicsom különlegességek







3. Müveljük kertjeinket!

A sokféleség: stratégiai erőforrás

- Kultúrnövényeink **genetikai sokfélesége egy kincsesláda**, amely környezeti, kulturális és gasztronómiai tekintetben értékes növényfajtákat rejt magába.
- Megőrzése **nem csupán a génbankok** feladata.
- Alapvető szerepet játszanak benne azok a gazdálkodók és helyi közösségek, amelyek a **sokszínűséget egy élő rendszerben** – gazdaságokban és kiskertekben termesztve – tartják fenn és teszik elérhetővé a mindennapjainkban.

A kultúrnövények sokfélesége: egy stratégiai erőforrás

- A mezőgazdaságban felhasznált növények **sokszínűsége riasztó ütemben csökken.**
- A 19. század óta **eltűnt a növényfajták 75%-a**, és a világ ételmezését ma mindössze **12 növény- és 5 állatfaj** biztosítja.
- Ennek egyik jelentős oka, hogy az ipari mezőgazdaság és a tömegtermelés eredményeként a gazdálkodók a helyi adottságokhoz alkalmazkodott változatos növényfajták helyett **magas hozamú, genetikailag egységes fajták** termesztésére tértek át.
- Szántóföldi kultúrnövényeink, zöldségféléink és gyümölcsseink – ételmezési és mezőgazdasági célú növényi génforrásaink – sokfélesége olyan **stratégiai erőforrás**, amivel fenntartható módon kell gazdálkodnunk és meg kell őriznünk a jövő generációk számára.

Élelmezésbiztonság

- A Világbank és az Egészségügyi Világszervezet „Válaszúton a mezőgazdaság” című tanulmánya szerint, a szellemi tulajdonjogokkal levédett, magas hozamú növényfajták leginkább a **jobb erőforrásokkal rendelkező társadalmi csoportoknak és a multinacionális vállalatoknak kedveztek**, de nem javítottak a szegényebb, hátrányos helyzetű gazdálkodói csoportok élelmezésbiztonságán.
- Az éghajlatváltozás következtében **felértékelődhet a kevésbé hasznosított növényfajok szerepe**, hiszen olyan növényekre lesz szükség, amelyek képesek alkalmazkodni a megváltozott klimatikus feltételekhez és szélsőséges időjáráshoz.

Élelmiszer önrendelkezés

- Az újravethető, a táji és kulturális sokszínűséghez illeszkedő, **vegyszerek nélkül is** termesztető növényfajták a helyi közösségek élelmiszerönrendelkezése szempontjából is fontosak, hiszen általuk biztosítható
- a termelők **külső erőforrásoktól való függetlensége** és
- egyes **gasztronómiai hagyományok** megőrzése.

A gazdálkodók szerepe

- A gazdálkodóknak eddig is óriási szerepük volt a **kultúrnövények sokszínűségének** kialakításában, és jelenleg is rendkívüli módon hozzájárulnak a világon az élelmezés és a mezőgazdasági termelés alapját képező növényi génforrások megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez.
- A gazdálkodók korábbi generációi tevékenységének eredményeként számos, a helyi környezeti feltételekhez természetes módon alkalmazkodott és hagyományosan termesztett, ún. **tájfajta** növény jött létre.
- A jelenlegi termelési rendszerek keretei között, a mezőgazdasági termelők **szelekciós tevékenységének** eredményeként, illetve **résztvételi nemesítési programok** részeként, új, értékes ún. **gazdálkodói fajták** jönnek létre.

Fontosabb hazai génbankok

- Növényi Diverzitás Központ, Tápiószele
- Gyümölcs-génbankok:
 - Érd
 - Fertőd
 - Újfehértó
 - Cegléd

A photograph of five apples with red and yellow skin, arranged on a textured orange surface. The word "Hitel?" is written in large, bold, orange letters with a white outline, centered over the apples. The apples are of various sizes and orientations, with some showing more red and others more yellow. The background is a solid, textured orange color.

Hitel?

Akadályok a fajtafenntartás előtt

- Azoknak a gazdálkodói csoportoknak és helyi közösségeknek a munkáját, amelyek a mezőgazdasági sokféleség fejlesztésével foglalkoznak, **számos kihívás** nehezíti.
- Az ipari mezőgazdaság és növénynemesítés elterjedésével párhuzamosan olyan **jogszabályi, intézményi és piaci környezet** alakult ki, amelyben a gazdálkodók egyénileg nem érdekeltek a mezőgazdasági sokféleség megőrzésében és fenntartásában.
- A vetőmagpiac és a hozzá tartozó fajtavédelmi (fajtaoltalmi, növény szabadalmi) a rendszer bevezetésével párhuzamosan a **gazdálkodók vetőmag-nemesítői, fajtamegőrzési szerepe leértékelődött.**

A visszájára fordult folyamat

- A gazdálkodók ugyanakkor a vetőmagpiac fogyasztóivá, gyakran az új kereskedelmi fajták „illegális” felhasználóivá váltak.
- Azok a mezőgazdasági termelők, akik ápolják a genetikai erőforrásainkat, nem lehetnek közvetlen haszonélvezői a genetikai értéknek, általában nem tudnak gazdasági hasznot húzni a tájfajták fenntartásából.

A szabályozás ésszerűsítése (?)

- Az Európai Unió és tagállamai a **vetőmagpiaci szabályozás némi átalakításával** próbálnak a helyi és a regionális feltételekhez természetes módon alkalmazkodott, illetve hagyományosan termesztett és génerózió által veszélyeztetett mezőgazdasági fajták számára is lehetőséget biztosítani a formális kereskedelemben.
- Az új jogszabályi keretek szabta korlátok azonban **nem kezelik kellő rugalmassággal** a köztermesztésből kiszorult, a környezeti adottságokhoz alkalmazkodott fajták elismerését és forgalmazását.
- A jogszabályi korlátokon kívül a gazdálkodók számára további nehézséget jelent a kereskedelmi forgalomból kiszorult fajták esetén a kellő mennyiségű kiindulási **szaporítóanyag hiánya**.

További hiányzó feltételek

- A fajtákkal együtt már **elveszett** a termesztésükkel és a felhasználásukkal kapcsolatos **tudás** jelentős része.
- A növényi génforrások fenntartható használatához hozzátartozik olyan **infrastruktúrák, rés piacok és értékesítési csatornák** kiépítése, amelyek megkönnyítik a mezőgazdasági sokszínűségre épülő termékek értékesítését¹¹.
- Hiányzik a **fogyasztói tudatosság** a mezőgazdasági biodiverzitás értékét és gyakorlati jelentőségét illetően.

Új mozgalmak a tájfajtákért

- Egyre több olyan **közösségi kezdeményezés** létezik Európában és hazánkban is, amely
- a köztermesztésből kiszorult tájfajták és részvételi nemesítésből származó gazdálkodói fajták **vetőmagjainak kezelésével, szaporításával** kapcsolatos nehézségek megoldására,
- vagy éppen a **termények közvetlen értékesítésének** céljából jött létre.

4. Civil hálózatépítés

Megállapodás a táji adottságokhoz alkalmazkodó, a Kárpát-medencében régóta termesztett gyümölcsfajták megőrzésében való együttműködésről

- 2011. szeptember 5. – Csatlakozás megnyitása

Kezdeményező: a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa

Aláírók:

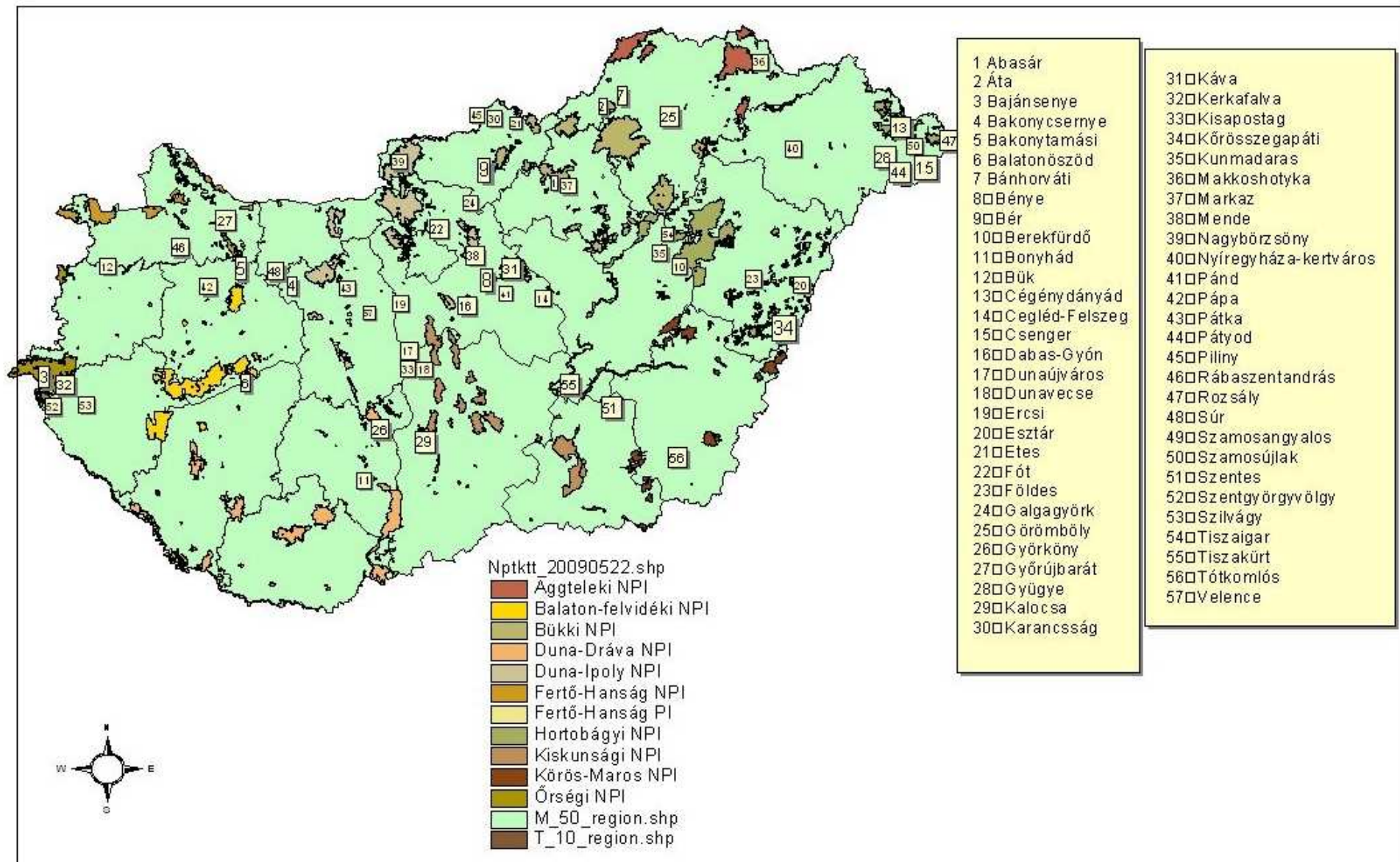
- VM (és intézményei – Génbank Tanács, SZIE)
- KMGYH (Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat)
- Egyházak (református, evangélikus, katolikus)



Kik jelentkeztek a programra?

	Helyszín mérettel	Méret	Helyszín méret nélkül
Evangélikusok	13	43 583	5
Katolikusok	8	16 507	0
Reformátusok	7	28 895	18
Önkormányzatok	4	17 700	0
Egyéb	1	6 560	3
Összesen	33	113 245	26

Összes jelentkező



Eddig megvalósult:

A Befogadó kertek felmérése

- a „B” kérdőívek kiküldésével és visszaküldésével
- Közel 60 kert jelentkezett
- Több mint 111 000 négyzetméter területet ajánlottak föl

Két kert elültetése

- Bér – evangélikus gyülekezet lelkeszi kert
 - BNP segítségével
 - JNO önkéntes munka
- Markaz - katolikus plébánia kertje

Azóta

- A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának intézménye megszűnt
- Dr. Ángyán József, a VM parlamenti államtitkára lemondott
- A folyamat megtorpant

Béri ültetés és kertátadás



Markazi kert átadása



III. Szakosztály programja: Közösségi Tanulókert Hálózat

- Tápiószelei Növényi Diverzitás Központ - Országjáró Körút

I. Közösségi tanulókert hálózat a tájfajtaink megőrzéséért, a közösségi tudás átadásáért, a közösségi tevékenységek újjáélesztéséért

- 28 csatlakozó
- 333160 nm
- Program kavalkád
- Mintakertek:
 - Pórszombat
 - Drávafok



II. A Kárpát-medencei Gyümölcsészeti Hálózatba

- **bekapcsolódó közösségi kertek, fajtagyűjtemények szakmai segítése**
- Erdélyben szakértői díj
- Drávafoki Gyümölcsész találkozó
- előadói díjak
- szakértői díjak
- fajtafelismerő lapok (nyomtatás nélkül)
- Konferencia új csatlakozni kívánók részére VM- MNVH, a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat, és génbank intézetek szervezésében

III. Újabb közösségi kertek csatlakozásának elősegítése

- 20 új csatlakozó, 4 esemény
- Génbanki Intézetek szakmai segítsége terepen
- Kertészek és Kertbarátok Országos Szövetsége
- Biokultúra Szövetség szakmai segítsége terepen

Gyümölcsészet

- JNO kezdeményezés:
 - Templomkertek beültetése (64 jelentkező, 20 ha!)
- MNVH Községi Kertek
- Kárpát-medencei Gyümöcsész Hálózat Stratégiájának végrehajtása:
 - Képzések
 - Kalákák
 - Tanulmányutak
 - Levelezőlista
 - Gyümölcsészeti találkozók
 - Közös beszerzések
 - Régi fajták föltérképezése
 - Községi kertek
 - Oktatás, nevelés
 - Népszerűsítés
 - Honlap

Példaértékű kertek:

- Dráva-fok / Markóc
- Visnyeszéplak
- Krisná-völgy
- Fadd
- Pórszombat
- Gömörszőlős





Köszönöm a figyelmet!

Kajner Péter

kajnerp@elotisza.hu

06-30-59-79-119

<http://jno.hu/hu/?&menu=aktualis&doc=markaz-111211>

<http://jno.hu/hu/?&menu=aktualis&doc=pannonhalmi-nyilatkozat-110929>